

JÓZEF JAROSZ
Uniwersytet Wrocławski
ORCID: 0000-0002-7820-667X

**Na styku języków i kultur.
Recenzja książki Agnieszki Dudek-Szumigaj, *Inskrypcje nagrobne pogranicza polsko-ukraińskiego*. Lublin:
Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej,
2018; 337 str.**

At the Meeting Point of Languages and Cultures

Abstract

This article is a review of a monograph on genealogical research on speech species. The objects of this publication are tomb inscriptions from over 60 necropolises in the north-eastern Lublin Region, which is situated within the borders of the Orthodox Lublin-Chelm Diocese and in the western part of the Volyn oblast in Ukraine. These are ethnically, linguistically, culturally and religiously non-homogeneous areas. The analysis takes into consideration the structure, the type of the functions fulfilled by grave inscriptions, the pragmatic aspect and cultural specificity of the analyzed texts. The subject of the review is to discuss the content of the publication and to implement the research goals undertaken by the author. In assessing the scientific value of the monograph, the current methodological solutions and the role of the study in the context of the state of research in Polish text linguistics were taken into account. The reviewed monograph is a reliable empirical study, however, the adopted description model does not take into account semiotic features that would complete the information about the analyzed texts. The book may be a contribution to Slavonic dialectological studies, especially to the indication of mutual Polish-Ukrainian interferences. It constitutes a source for studying the vocabulary of the borderland. The work may be used for comparative studies of funeral texts.

Keywords: text linguistics, text analysis, text type, tombstone inscriptions, Polish-Ukrainian borderland

Omawiana praca to obszerne studium językoznawcze wykorzystujące różnorodne narzędzia metodologiczne i podejmujące wiele wątków tematycznych. Ze względu na dobór materiału badawczego

i jego związek z regionem praca wpisuje się w obszar badań geografii lingwistycznej (lingwistyki arealnej). Biorąc pod uwagę jednolitość gatunkową materiału badawczego i cel opracowania można mówić o opartym na korpusie tekstów synchronicznym badaniu tekstologicznym nad gatunkami mowy. Z kolei tematyka analizowanych tekstów sytuuje publikację w ramach dyskursu tanatologicznego, którego różne aspekty podejmowano już w polskich badaniach lingwistycznych¹. Badanie inskrypcji nagrobnych w polskojęzycznej literaturze przedmiotu ma już również swoje tradycje², omawiana tutaj monografia nie jest zatem badaniem pionierskim. O jej oryginalności decyduje dobór materiału empirycznego, który zebrany został na terenach niehomogenicznych językowo i kulturowo. To właśnie stanowi o szczególnych walorach naukowych i poznawczych omawianej monografii. Region, z którego pochodzi materiał przykładowy to obecnie teren kontaktu dwu kultur i języków – polskiego i ukraińskiego, do końca I wojny światowej także rosyjskiego, który był oficjalnym językiem państwowym na tym terenie przez ponad 100 lat. Taki stan rzeczy sprzyjał przenikaniu do poszczególnych języków elementów lingwistycznych polskich, rosyjskich i ukraińskich. Dodatkowo pluralizmowi językowemu towarzyszył kontakt rozmaitych wyznań: katolicyzmu, unityzmu i prawosławia. Wymienione czynniki pozajęzykowe miały istotny wpływ na językowy i wizualny kształt inskrypcji nagrobnych.

Analizowana praca obejmuje pięć rozdziałów numerowanych oraz wstęp, zawierający podrozdziały metodologiczne z informacjami dotyczącymi przedmiotu, celu badania i bazy materiałowej (rozd. 1–3). Kolejne podrozdziały zawierają uwagi o grafii i języku badanych inskrypcji nagrobnych (rozd. 4), podejmują temat osobliwości językowych oraz wpływu języka polskiego na inskrypcje rosyjsko- i ukraińskojęzyczne. Przedmiotem analizy są inskrypcje nagrobne: bazę źródłową pracy stanowi korpus tekstów pochodzących z ponad 60 nekropolii północno-wschodniej Lubelszczyzny. Autorka precyzyjnie informuje o źródłach materiału przykładowego i ich liczbie, w opisie korpusu brak jest jednak informacji, jaki odsetek badanego zbioru stanowią teksty polskie, a jakie teksty w językach ukraińskim i rosyjskim. Orientację w tym zakresie dają dopiero tabele zamieszczone na s. 76–78. Ze specyfiką językową badanych tekstów czytelnik zapoznaje się w rozdz. 4.6, poświęconym mechanizmom oddziaływania języków oraz interferencjom międzyjęzykowych w zakresie wymowy, fleksji i leksyki. Tym samym praca dokumentuje cechy i stan języka danej mikrospołeczności pogranicza, który czerpie ze wszystkich sąsiednich zasobów językowych. Kontakty językowe sprzyjają tworzeniu form hybrydowych, kontaminacji i zmianie kodu lub mieszanii kodów w różnym zakresie, zarówno na płaszczyźnie języków standardowych, jak i dialektów, gwar lub innych odmian języka. Dodatkowym atutem rozdziału jest zamieszczona na s. 29 mapa, obejmująca teren, z którego pochodzi materiał przykładowy.

Rozdział I obejmuje syntetyczne przedstawienie stanu badań nad inskrypcjami nagrobnymi (rozd. I.1), ich definicję, opis cech i klasyfikację (rozd. I.2) w oparciu o kilkanaście publikacji. Przy definicji inskrypcji nagrobnej zabrakło wzmianki o przynależności tego gatunku tekstu – ze względu na charakter jego utrwalenia – do tekstów epigraficznych, których nośnikiem nie jest pergamin, czy papier, lecz twardszy przedmiot wykonany z drewna, metalu, kamienia, ceramiki, szkła lub innego materiału (np. tkaniny). Status tekstów epigraficznych niesie ze sobą szereg konsekwencji związanych z procesem powstawania tekstu (ma on co najmniej dwie fazy: 1. stworzenie tekstu przez zleceniodawcę i 2. umieszczenie tekstu na trwałym nośniku przez inną osobę), okoliczności jego recepcji (przestrzeń publiczna, anonimowy odbiorca masowy) oraz parametrami językowymi (stosowanie oficjalnych lub

1 Na przykład: Borkowski (2008), Wysoczański (2012).

2 Na przykład: Kolbuszewski (1985), Długosz (1991), Jarosz (2012).

okazjonalnych skrótów, konieczność przenoszenia wyrazów, niewielka objętość tekstu) i typograficznymi (centrowanie wierszy, użycie odmiennej wielkości liter dla imienia i nazwiska, niekiedy wybór linearnego lub nielinearnego układu tekstu i in.). Analiza tekstów epigraficznych zakłada ponadto uwzględnienie nośnika tekstu, który gwarantuje jego materialność oraz jest dodatkowym źródłem wiedzy (m. in. dzięki wykorzystaniu innych niejęzykowych kodów, np. elementów wizualnych w komunikacji na cmentarzu, które tworzą z tekstem inskrypcji jeden multimodalny komunikat).

Treścią rozdz. II jest wprowadzenie w zagadnienia lingwistyki tekstu i nakreślenie podstaw teoretycznych, na których będą się opierać założenia metodologiczne i procedura badawcza. Cześć teoretyczna jest rozbudowana, przemyślana i spójna pod względem treściowym, zawiera jednak szereg decyzji i ustaleń, które moim zdaniem – z punktu widzenia aktualnego stanu badań i tendencji we współczesnej lingwistyce tekstu – są niewystarczające i wymagają rewizji i uzupełnienia. Autorka solidnie wywiązała się z obowiązku zreferowania starszych definicji tekstu, gatunku tekstu i dyskursu, powołując się na prominentnych autorów polskich i zagranicznych. Przegląd postaw badawczych i rozwiązań metodologicznych w wymienionym zakresie należałoby uzupełnić o nowe wyniki badań. Definicja tekstu nie uwzględnia faktu, że od niemal dwóch dekad przyjmuje się tzw. rozszerzoną definicję tekstu (również w tekstologii polonistycznej), która upatruje w tekście konstrukt multimodalny, tj. złożony z dwóch lub więcej kodów. Ujęcie w analizie inskrypcji nagrobnych elementów wizualnych pogłębiłoby obraz przekazu językowego, wpływów kulturowych i świata wartości, byłoby ponadto realizacją dezyderatu badań epigraficznych zakładającego analizę tekstu epigraficznego wraz z jego nośnikiem. Z tego względu sama koncepcja zaplanowanej przez Autorkę analizy tekstologicznej jest zbyt skromna i nie daje pełnego obrazu badanego gatunku. Przyjęcie bardzo rozpowszechnionej – choć również nie najnowszej już – metody analizy tekstologicznej w oparciu o teorię siedmiu cech tekstowości³ dałoby pełniejszą (ponieważ uzupełnioną o dodatkowe aspekty) i bardziej szczegółową – bazującą na bardziej rozbudowanej typologii badanych cech – charakterystykę analizowanych tekstów. Ostatni podrozdział zawiera również omówienie stanu badań nad gatunkami (np. skarga, rozprawa sądowa, akt notarialny, konstytucja, ulotka, transmisja sportowa), które nie mają związku z analizowanym w pracy rodzajem tekstów, dlatego obecność tego fragmentu w pracy jest nieuzasadniona. W tym miejscu należałoby umieścić rozdział ukazujący inskrypcję nagrobną w sieci tekstów pokrewnych oraz miejsce inskrypcji wśród innych tekstów o podobnej tematyce lub związanych sytuacyjnie ze śmiercią człowieka, jak np. nekrolog, akt zgonu, wspomnienie pośmiertne, teksty „nagrobne” (kenotafy) na cmentarzach wirtualnych i in.⁴ Takie ujęcie omawianego gatunku tekstu byłoby odniesieniem do najnowszego nurtu badań tekstologicznych, tj. do badania tekstów w sieciach i sieci tekstów wg różnych kryteriów pokrewieństwa. Innym mankamentem rozdziału drugiego jest brak jednoznacznej deklaracji, która z cytowanych przez Autorkę definicji tekstu i gatunku jest dla niej wiążąca i obowiązująca w monografii i tym samym, jakie ujęcie stanowi podstawę teoretyczną zamiaru badawczego.

Autorka nie podaje dokładnych granic czasowych, w których teksty powstały ani liczby tekstów zawartych w korpusie. Usytuowanie tekstów na osi czasu umożliwiłoby ich powiązanie ze zmianami politycznymi, gospodarczymi i kulturowymi, a co za tym idzie z ewolucją samego wzorca gatunkowego oraz odniesieniami do danej sytuacji politycznej i językowej. Przy długich odcinkach czasowych wskazane byłyby badania diachroniczne. Z rozdz. 3 wynika, że podstawą materiałową monografii jest korpus 6000

3 Por. Beaugrande/Dressler ([1981] 1990), Vater ([1992] 2009).

4 Por. Jarosz (2015).

fotografii nagrobków z inskrypcjami. Nie jest to równoznaczne z liczbą 6000 tekstów, ponieważ należy wziąć pod uwagę fakt, że jeden nagrobek mógł być fotografowany kilka razy, obejmując każdorazowo tylko fragment tekstu ze względu na rozmieszczenie tekstu na nagrobku, rozmiar liter, nieczytelność pisma itd. W tabelach na s. 10 i 11 suma inskrypcji podana jest jako 6166. Zaistniała rozbieżność wymaga wyjaśnienia. Bez względu na te niedociągnięcia formalne należy przyznać, że korpus badawczy jest imponujący.

Nie do końca jednoznaczna jest deklaracja Autorki, z której wynika, że badanie cech gatunkowych inskrypcji nagrobnych prowadzone jest z perspektywy lingwistyczno-kulturowej. Dookreślenia wymaga właśnie przymiotnik złożony, który w pierwszym rzędzie przywołuje na myśl badania etnolingwistyczne zwane lingwistyką kulturową. Jeśli jednak chodziłoby w niniejszej pracy o zastosowanie podejścia lingwistyki kulturowej, wówczas dominantą pracy musiałoby być jedno z narzędzi tej dyscypliny badawczej, jak np. językowy obraz świata, stereotyp, definicja kognitywna, punkt widzenia i perspektywa interpretacyjna, profilowanie i profil, wartości, podmiot⁵, a taki fakt nie ma miejsca. Należy więc przyjąć, że nastąpiła niezamierzona zbieżność określeń, badaczka miała zatem na myśli badanie lingwistyczne uwzględniające wpływy kultury na tekst lub inaczej rzecz ujmując: specyfikę kulturową gatunków tekstu.

Część empiryczna monografii rozpoczyna się w rozdziale III, który zawiera analizę strukturalną tekstów. Triadyczna struktura rozdziału odpowiada trójdzielnej budowie inskrypcji – oddzielnie omówiono segment inicjalny, korpus inskrypcji oraz segment finalny (rozdz. 1–3). Za niezbyt udane uważam określenie „korpus inskrypcji”, które w omawianej pracy odnosi się do zasadniczej części tekstu nagrobego z częścią onomastyczną. Ze względu na nacechowanie jego znaczenia polisemią („korpus” jako zbiór przykładów w analizie empirycznej) wprowadza niekiedy zbędną dwuznaczność, czego należy unikać w tekstach naukowych.

Opis reprezentacji tekstowych ujmuje wszystkie występujące w korpusie realizacje (warianty) tekstowe z uwzględnieniem przykładów w trzech językach oraz form mieszanych. Opis struktury jest systematyczny i szczegółowy, uwzględnia poszczególne cechy strukturalne inskrypcji w wersji podstawowej, występujące warianty, kontrasty interlingwalne oraz warianty kontekstowe (np. kolejność antroponimów: imię i nazwisko w polskich i ukraińskich inskrypcjach, s. 84 i 85). Komentarz uzupełniają liczne przytaczane przykłady, ukazujące odmianki inskrypcji, wynikające z indywidualnych cechy zmarłego (napisy na nagrobkach dzieci, kobiet zamężnych, rodzinnych i in.). Zasadniczą część podrozdziałów zajmuje badanie jakościowe, któremu towarzyszy wsparcie danymi ilościowymi. Te znajdują się w końcowej części rozdziałów i w doskonały sposób ukazują wariantywność oraz powtarzalność zarejestrowanych składników inskrypcji. Dane statystyczne w tabelach 4, 5 i 6 dają wgląd w repartycję i dystrybucję poszczególnych realizacji formuły wstępnej i ukazują, które przykłady są stałymi segmentami tekstu, a które raczej jego sporadycznym komponentem. Brak jednak informacji, ile tekstów nie zawiera segmentu inicjalnego. Moim zdaniem jest to bardzo ważne w kontekście celu badania, które ma za zadanie ustalenie struktury kanonicznej gatunku tekstu.

Zgodnie z deklaracją zawartą w początkowej części monografii Autorka dąży w oparciu o relacje tekstowe w badanym korpusie do wyabstrahowania wzorca opisywanego gatunku. W tym celu wyodrębnia zakres minimalny realizacji tekstowej, który przyjmuje jako elementy obligatoryjne (konstytutywne), pozostałe komponenty tekstu traktuje jako fakultatywne. Przynależność poszczególnych sekwencji tekstu do wymienionych kategorii porządkuje następująco: 1. komponenty obligatoryjne, które tworzą strukturę

5 Por. Bartmiński (2018: 34).

podstawową, tj. muszą pojawić się w inskrypcji, aby tekst został sklasyfikowany jako przynależący do określonego gatunku: segment inicjalny (abrewiatury intytulacyjne, formuły modlitewne, lokalizatory), korpus inskrypcji (dane onomastyczne: imię, nazwisko, informacje o długości życia), segment finalny (krótka formuła zamknięcia); 2. komponenty fakultatywne, które wraz ze strukturą podstawową składają się na strukturę rozszerzoną wzorca: dane faktograficzne, dodatkowe elementy laudacyjne, dane dotyczące działalności zawodowej i społecznej. W segmencie finalnym są to cytaty biblijne, cytaty poetyckie, anonimowe wiersze i formuły wierszowane, modlitwy, dane dotyczące fundatora nagrobka, formuły o charakterze refleksyjnym, filozoficznym i eschatologicznym. O ile sama idea wyabstrahowania wzorca i procedura zmierzająca do jej realizacji zasługują na pozytywną ocenę, to dyskusyjne są powyższe ustalenia, które częściowo stoją w sprzeczności z analizowanym materiałem. Zastrzeżenie budzi twierdzenie, że bez wymienionych komponentów tekst nie będzie zaliczany do gatunku tekstu inskrypcji nagrobnej. Autorka sama analizuje teksty o uszczuplonej strukturze, komentując, że nastąpiła w nich redukcja elementów obligatoryjnych (s. 225). Nie wyklucza jednak tych przykładów z korpusu, jako niespełniających kryteriów gatunkowych. Należy zatem na potrzeby badania zrewidować definicję elementów obligatoryjnych lub ich listę i zredefiniować samo pojęcie inskrypcji nagrobnej, którą można w skrócie ująć jako *wszelkie znaki językowe pozostawione intencjonalnie w miejscu pochówku w celu jego oznaczenia i upamiętnienia (niekoniecznie identyfikacji) osoby zmarłego*. Wówczas każde wystąpienie tekstowe – bez względu na jego formę i treść – stanowi jednostkową tekstową realizację gatunku tekstu, niezależnie od tego, na ile realizuje ono przyjęty w danej kulturze wzorzec tekstowy, na ile budzi zastrzeżenia wynikające z niezgodności z uzusem, łamaniem reguł konwersacyjnych i realizowaniem kanonicznych funkcji przypisanych gatunkowi tekstowemu. Takie rozwiązania odpowiadają badaniom współczesnych duńskich i niemieckich tekstów na nagrobkach. W ten sposób lakoniczne duńskie inskrypcje typu „Dziękuję wujku” (duń. *Tak onkel*), „Do zobaczenia” (duń. *Vi ses*)⁶, czy N.N. na grobach żołnierzy, można uznać za – wprawdzie minimalne – jednak pełnoprawne realizacje wzorca gatunkowego. Powyższe propozycje wynikają z cechy zmienności gatunków tekstu oraz faktu, że definicja o wierszowanej inskrypcji (zamieszczona w recenzowanym opracowaniu) nie przystaje do obecnych realizacji tekstowych, które podążają już za innym, mocno zredukowanym wzorcem. Tabuizacja śmierci oraz rosnąca anonimowość napisów nagrobnych sprzyjają redukcji tekstu inskrypcji do pojedynczych słów lub potocznych formuł, które jedynie sygnalizują miejsce pochówku, nie identyfikując osoby zmarłego. Opisany stan rzeczy potwierdzają empiryczne badania niemieckich, duńskich oraz niemieckojęzycznych żydowskich napisów nagrobnych⁷. Jeśli weźmiemy pod uwagę zachodnioeuropejskie praktyki funeralne ostatnich dekad (anonimowe pochówki polegające na rozsypaniu prochów w lesie, w rzekach, na łąkach, w górach, na morzach), to możemy wręcz mówić o zaniku gatunku tekstu w dotychczasowej formie i jej odrodzeniu się w postaci inskrypcji cyfrowych na cmentarzach internetowych.

Wskazane wyżej nieścisłości wynikają z niedociągnięć w konstruowaniu optymalnych podstaw metodologicznych monografii. Autorka nie omawia cech tekstowości, nie podaje kryteriów delimitacji tekstu, który traktuje intuicyjnie, bez użycia precyzyjniejszych narzędzi do jego opisu i wydobywania bardziej szczegółowych parametrów. W analizie cech strukturalnych Autorka koncentruje się oprócz wyodrębnionych segmentów głównie na jednym parametrze tekstualności, tj. informatywności⁸,

6 Por. Jarosz (2012: 93).

7 Por. Jarosz (2017: 68, 336, 407).

8 Por. Baugrande/Dressler (1990: 28).

eksplorując stopień szczegółowości poszczególnych sekwencji tekstu, nie zwracając uwagi na relacje występujące między nimi. A przecież – jak sama Autorka definiuje – tekst jest rodzajem plecionki, w której osnowa i wątek krzyżują się, zazębiają, tworząc sieć zależności, powiązań, węzłów i odwołań. Mam tu na myśli pominięcie podstawowej cechy tekstowości, tj. koherencji i kohezji oraz ich wyznaczników składniowych, leksykalnych i in. (por. Vater [1992] 2009: rozdz. 3.3.4). W badanym materiale łatwo odnaleźć przykłady, w których poszczególne segmenty tekstu sprawiają wrażenie oddzielnych bytów językowych oraz takie, które za pomocą powiązań wewnątrztekstowych tworzą spójne wystąpienie komunikacyjne. Pozostałe inskrypcje, mieszczące się pomiędzy tymi wartościami granicznymi, można określić jako teksty o ograniczonej (zredukowanej) koherencji.

Charakterystykę pragmatyczną inskrypcji zawiera rozdział czwarty, w którym omówiono bliżej takie aspekty i kategorie jak: nadawca, odbiorca, sytuacja komunikacyjna, funkcja oraz komponent illokucyjny, związany z intencją nadawcy. Analizę empiryczną poprzedza solidnie opracowany rozdział wprowadzający, który rzetelnie i zwięźle prezentuje opracowania teoretyczne związane z analizowanymi zagadnieniami. Przedstawioną systematykę kategorii nadawcy i odbiorcy (oraz ich wzajemne relacje typu: nadawca prywatny – odbiorca publiczny, nadawca oficjalny – odbiorca publiczny) należałoby uzupełnić o kategorie: anonimowy i nazwany, pojedynczy i zbiorowy. W części empirycznej rozdziału badaczka omawia systematycznie, przy tym przejrzyście i bardzo skrupulatnie, wybrane inskrypcje z różnymi konstelacjami nadawcy i odbiorcy. Nie ujmuje ich jednak w podsumowaniu w jeden zamknięty i czytelny system, ponadto mnogość faktów i danych sprawia, że nie powstaje żaden uporządkowany obraz tych relacji. Relacje potwierdzone w korpusie należało zestawić w tabeli, co dałoby pogląd na preferowany układ nadawca-odbiorca w komunikacji literackiej badanych tekstów i umożliwiłoby porównywanie wyników z danymi zawartymi w innych opracowaniach.

Przy omawianiu relacji nadawca – odbiorca Autorka wprowadza kategorię nadawcy rzeczywistego i symbolicznego, co jest słusznym rozwiązaniem, jednak zestawianie ich jako równorzędnych kategorii, które pozostają w relacji komplementarnej, jest niewłaściwe, ponieważ faktycznie tworzą one relację nadrzędności i podrzędności, tzn. nie stanowią kategorii homogenicznych. Przy analizie tego aspektu należy bowiem odróżnić dwie płaszczyzny: poziom produkcji tekstu (wyższy) oraz poziom treści tekstu (niższy). Na poziomie produkcji tekstu mamy do czynienia z rzeczywistym autorem (producentem) w rozumieniu tekstologicznym („ja rzeczywiste”), który sam napisał tekst lub dokonał kompilacji już istniejących tekstów. Niekiedy jest on jednocześnie nadawcą tekstu. W przypadku inskrypcji nagrobnych nie zawsze należy utożsamiać nadawcę rzeczywistego (tj. autora lub producenta⁹ tekstu) z wymienionymi w tekście nazwami członków rodziny. Podpis „żona i dzieci” nie musi oznaczać, że dzieci (np. kilkumiesięczne) są autorami (i nadawcami) tekstu. Na poziomie treści tekstu również funkcjonuje nadawca, który w tekstach literackich nazywany jest podmiotem lirycznym lub narratorem („ja tekstowe”) i może to być nadawca rzeczywisty lub pozorny, symboliczny, kreowany w tekście przez nadawcę rzeczywistego. Do takich „nadawców” w inskrypcjach nagrobnych należą m.in. zmarły, Bóg, grób, członkowie rodziny zmarłego, podmiot anonimowy. Jest on elementem komunikacji literackiej (określenie za Kolbuszewski 1985: 181) i nie zawsze jest on tożsamy z rzeczywistym autorem tekstu, a taka nadinterpretacja występuje w wielu miejscach omawianej pracy. Niekiedy obie kategorie są

9 Określenie „producent tekstu” jest dosłownym przekładem niemieckiego terminu (niem. Textproduzent), który jest powszechnie używany w niemieckojęzycznej lingwistyce tekstu i mediów. Mimo nieco industrialnych skojarzeń dobitnie definiuje rolę rzeczywistego nadawcy (autora) tekstu i rozwiewa wszelkie wątpliwości w powyższej dyskusji.

tożsame, np. w takich gatunkach tekstu jak: podanie o pracę, odpowiedź na pismo urzędowe, niekiedy również w inskrypcjach nagrobnych, jednak nie wszystkich. O błędnym ujęciu tej kategorii świadczy wypowiedź Autorki odnośnie nadawcy, który nie jest nazwany w tekście (s. 365–366): „Nie oznacza to oczywiście, iż dany napis nie posiada nadawcy. Należałoby tu zań uznać osobę dokonującą zamówienia czy wyboru inskrypcji”. Mimo powyższej niejasności rozdział zawiera skrupulatnie przygotowaną i doskonale przekazaną charakterystykę inskrypcji wynikającą z umieszczenia podmiotu mówiącego w ramach komunikacji rzeczywistej i literackiej. Autorka potrafi zidentyfikować potencjał literacki badanych tekstów i wskazać na ich charakter apostroficzny, ekspresję treści, budowanie wewnętrznego napięcia poprzez połączenie wzniosłości z intymnością i in. Szczegółowo wymienia asortyment środków językowych, w tym metaforycznych (epitety superlatywne, amplifikujące zmarłego, epitety pozytywnie wartościujące i in.), przypisując im funkcje tekstowe (impresyjna, ekspresyjna, konsolacyjna) i walory estetyczne.

Cechy stylistyczne badanych tekstów omówiono w rozdziale piątym. Autorka zwraca uwagę przede wszystkim na usytuowanie napisów nagrobnych w dyskursie religijnym i koncentruje się na omówieniu środków językowych, których celem jest nadanie inskrypcjom podniosłego stylu o mocnych cechach emotywnych (należą do nich m.in. metafory życia i śmierci, słownictwo ekspresyjne, środki składniowe). Wyniki obserwacji są cenne dla badaczy tekstów tanatologicznych, badaczy metaforyki i eufemizmów oraz badaczy frazeologów. Autorka wymienia m.in. szereg eufemizmów śmierci: metafory końca, metafory przejścia oparte na czasownikach ruchu (odejść, przejść do, przenieść się), metafory „tamtego świata”, metonimie oparte na skojarzeniach z poszczególnymi fazami procesu umierania (np. „serce przestało bić”). Stylistykę inskrypcji nagrobnych w dużym stopniu kształtuje słownictwo ekspresyjne, które uzewnętrznia uczuciowy stosunek nadawcy do rzeczywistości pozajęzykowej. Za szczególny środek stylistyczny uznać należy zapożyczenia leksyki staro-cerkiewno-słowiańskiej (cerkiewizmów) w inskrypcjach sporządzonych cyrylicą, które są przedmiotem wywodu w rozdz. 4. Pracę zamyka zakończenie, streszczenie w języku angielskim, spis tabel, bibliografia, wykaz miejscowości, w których zebrano inskrypcje nagrobne oraz indeks nazwisk. Numeracja rozdziałów jest mało praktyczna i dla autorów odwołujących się do wielu miejsc w pracy nawet nieco irytująca, ponieważ w każdym rozdziale podrozdziały numerowane są według zasady: rozdział I, podrozdział 1, 2, 3 itd., stąd mamy kilka podrozdziałów nr 1, 2, 3 itd. Rozwiązaniem byłoby przyjęcie innego systemu identyfikacji rozdziałów (np. 3) i podrozdziałów (np. 3.1, 3.2 itd.). Takie oznaczenie, unikająca form homonimicznych w numeracji, jest korzystniejsze z punktu widzenia wewnętrznej organizacji i nawigacji tekstu, przy stosowaniu odwołań wewnątrztekstowych oraz przy omawianiu lub opisywaniu treści rozdziałów, ponieważ eliminuje pomyłki.

W omawianej pracy Autorka zmagą się z bardzo ciekawym, jednorodnym gatunkowo, ale wyjątkowo niejednorodnym językowo materiałem tekstowym, który udało się jej uporządkować, skomentować i w bardzo przejrzysty sposób przedstawić w monografii, wskazując przy tym na jego charakterystyczne cechy językowe oraz uwzględniając istotne czynniki ekstralingwalne, mające wpływ na językowy kształt tekstu inskrypcji (np. reforma ortografii rosyjskiej). Stanowiące przedmiot badań XIX- i XX-wieczne, a także współczesne napisy nagrobne występujące na eksplorowanych cmentarzach odzwierciedlają przygraniczny i transgraniczny mikrokosmos niejednorodnych etnicznie, religijnie, językowo i kulturowo elementów. Z tego też względu wartości omawianej monografii należy upatrywać w pierwszym rzędzie w jej funkcji dokumentacyjnej (jest obszernym zbiorem wielu inskrypcji pogranicza polsko-ukraińskiego)

i poznawczej: ukazuje specyfikę komunikacji językowej utrwalonej w języku pisanym, w której różne kody językowe egzystują obok siebie, przenikając się wzajemnie.

Jako praca genologiczna wnosi omawiana publikacja istotny wkład w badania empiryczne nad inskrypcją nagrobną potwierdzając niektóre jej cechy (ustalone w innych badaniach) jako inwariantne oraz ukazując jej regionalną specyfikę. Zawarty w monografii materiał przykładowy może stanowić źródło informacji niezbędnych do badania leksyki pogranicza: zapożyczeń leksykalnych, np. cerkiewizmów, ukrainizmów, polonizmów oraz formacji hybrydalnych, a także interferencji w obszarze fonetyki, morfologii i składni. Książka może być wykorzystana w badaniach paleograficznych i slawistycznych studiów dialektologicznych, szczególnie w zakresie wzajemnych interferencji polsko-ukraińskich. Ze względów, które wymieniłem powyżej, nie polecałbym rozwiązań metodologicznych w przyjętej tu formie. Wyniki analizy w zakresie pola leksykalnego śmierć, odtworzenie sposobu postrzegania życia i śmierci, eufemizmy śmierci stanowić mogą podstawę do badań kontrastywnych w dyskursie tanatologicznym. Monografia napisana jest ładnym, komunikatywnym językiem o znamionach idiolektu naukowego, w którym zaznacza się indywidualny styl autorki, badaczki o dużej erudycji, wyraźnej intuicji badawczej, docieklivości oraz dobrze pojętej naukowej drobiazgowości.

Bibliografia

- Bartmiński, Jerzy (2018) „O założeniach i postulatach lingwistyki kulturowej (na przykładzie definicji PRACY)”. [W:] *Półrocznik Językoznawczy Tertium*. T. 3 (1); 26–55.
- Beaugrande de, Robert-Alain, Wolfgang Ulrich Dressler ([1981] 1990) [*Introduction to text linguistics*.] Tłum. pol. Aleksander Szwedek. *Wstęp do lingwistyki tekstu*. Warszawa: PWN.
- Borkowski, Igor (2008) *Siostra śmierć. Studium komunikacyjno-kulturowe funeraliów Kongregacji Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza w Trzebnicy*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Długosz, Kazimierz (1991) *Inskrypcje nagrobne Pomorza zachodniego w ujęciu językoznawczym*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Jarosz, Józef (2012) „O zmianach w treści, formie i funkcji duńskich inskrypcji nagrobnych”. [W:] *Język a Kultura. Akty i gatunki mowy w perspektywie kulturowej*. Tom 23; 83–96.
- Jarosz, Józef (2015) „Grabinschriften im Textsortennetz”. [W:] Dorota Kaczmarek, Jacek Makowski, Marcin Michoń, Zenon Weigt (red.) *Felder der Sprache. Felder der Forschung. Lodzer Germanistikbeiträge. Text-Wesen in Theorie und Analysen*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego; 23–34.
- Jarosz, Józef (2017) *Grabinschrift – Textsorte im Wandel. Eine diachrone Studie am deutschen epigrafischen Material 1780-2015*. Wrocław/Dresden: Atut/Neisse Verlag.
- Kolbuszewski, Jacek (1985) *Wiersze z cmentarza. O współczesnej epigrafice wierszowanej*. Wrocław: Polskie Wydawnictwo Ludoznawcze.
- Vater, Heinz ([1992] 2009) [*Einführung in die Textlinguistik*]. *Wstęp do lingwistyki tekstu. Struktura i rozumienie tekstów*. Tłum. pol. Edyta Błachut, Adam Gołębiowski. Wrocław: Atut.
- Wysoczański, Włodzimierz (2012) *Umieranie i śmierć. Wielowymiarowość językowa*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.